

Leerdoelen

- Aan het eind van deze lessen kan ik overeenkomsten en verschillen benoemen tussen *Een reis door het Apenland* en *Erik of het klein insectenboek*.
- Aan het eind van deze lessen heb ik kennisgenomen van de inhoud en een aantal personages van het boek *Erik of het klein insectenboek* van Godfried Bomans.
- Aan het eind van deze lessen kan ik betekenis geven aan het verhaal *Erik of het klein insectenboek*.
- Aan het eind van deze lessen kan ik benoemen wat het genre van *Erik of het klein insectenboek* is en dit onderbouwen.

Introductie

In *Een reis door het Apenland* (1788) leverde J.A. Schasz maatschappijkritiek. Dit deed hij door een imaginair reisverhaal uit te brengen met daarin dieren als personages.

Dieren als personages opvoeren bleek óók een uitstekend middel om de mens in al zijn hoedanigheden te bespotten. Zo bracht Godfried Bomans in 1941 *Erik of het klein insectenboek* uit. In dit verhaal komen veel insecten voor die allerlei positieve en negatieve eigenschappen hebben.

Opdracht 1: Het verhaal

Om de lesstof goed te kunnen begrijpen, is het belangrijk dat je weet waar het boek *Erik of het klein insectenboek* over gaat.

Voor deze opdracht lees je de zeer beknopte samenvatting op (<https://www.jeugdbibliotheek.nl/12-18-jaar/lezen-voor-de-lijst/15-18-jaar/niveau-3/erik-of-het-klein-insectenboek.html>) en vul je onderstaande zinnen aan:

- De hoofdpersoon in het boek is _____
- Voordat hij gaat slapen, leert hij nog wat voor het vak _____ uit het boek van _____
- Wollewei is _____
- Opeens heeft hij toegang tot _____
- _____ en met onder andere de _____, _____ en de _____ beleeft hij veel avonturen.

Opdracht 2: Familie Van Vliesvleugel

Lees fragment J in de bijlage. Dit is een fragment afkomstig uit het boek *Erik of het klein insectenboek*¹.

Beantwoord onderstaande vragen.

- Volgens meneer en mevrouw Van Vliesvleugel zijn zij vanwege hun afkomst verheven boven andere insecten. Arceer drie zinnen waarin zij dit duidelijk maken.
- De wespen zien Erik als gelijke. Wat maakt dat hij door hen wordt geaccepteerd?
- Geef aan hoe de wespen op jou overkomen. Schrijf dit in een paar woorden op.

¹ Bomans, G. (1990). *Erik of het klein insectenboek* (zesenveertigste druk). Het Spectrum BV.

Opdracht 3: Het slakkenhotel

Lees **fragment K in de bijlage**. Dit is een fragment afkomstig uit het boek *Erik of het klein insectenboek*. Beantwoord onderstaande vragen.

- Uit dit fragment blijkt dat de eigenaar van het slakkenhotel geen begrip heeft voor de situatie van de rups. Uit welke twee opmerkingen blijkt dit?
- Erik is wel goed op de hoogte: in dit fragment wordt verwezen naar Solms Beknopte Natuurlijke Historie, het biologieboek waaruit Erik voor school voor de volgende dag alle insecten moet kennen. Wat maakt de passage grappig?
- Welke menselijke eigenschappen worden hier op de hak genomen?

Opdracht 4: De worm

Lees **fragment L in de bijlage**. Dit is een fragment afkomstig uit het boek *Erik of het klein insectenboek*. Beantwoord onderstaande vragen.

- De slak blaakt van zelfvertrouwen. Waaruit blijkt dat?
- Op welke manier valt de worm van zijn voetstuk?

Opdracht 5: Hoofdstuk toevoegen

Stel je voor: er wordt een nieuwe editie van *Erik of het klein insectenboek* uitgebracht waaraan een hoofdstuk wordt toegevoegd met daarin de ontmoeting tussen Erik en een nog niet eerder genoemd insect.

Bedenk welk insect met (on)sympathieke eigenschap een toevoeging aan het verhaal van Bomans kan zijn en schrijf een kort afgerond hoofdstuk van circa 500 woorden.

Opdracht 6: Afrondingsopdracht

Je hebt in de eerste twee lessen van deze lessenreeks kennisgenomen van het imaginaire reisverhaal *Een reis door het Apenland* uit 1788, een dierenverhaal waarin kritiek wordt geuit op de samenleving uit die tijd. Je gaat dat werk nu vergelijken met het werk van Godfried Bomans van deze les.

Geef antwoord op onderstaande vragen.

- Vind je dat in de fragmenten van *Erik of het klein insectenboek* ook sprake is van een dierenverhaal met daarin maatschappijkritiek? Licht je antwoord toe.
- Hoe sympathiek vind je de personages in deze twee werken? Zet de personages in volgorde van meest naar minst sympathiek: verteller in *Een reis door het Apenland* – aap nummer 1 – aap nummer 5 – verteller in *Erik of het klein insectenboek* – meneer Van Vliesvleugel – mevrouw Van Vliesvleugel – slak – worm
- In welke gedaanten treden de vertellers in beide verhalen op? Wat is hun rol in het verhaal?

Opdracht 7: Reflectie

Beantwoord de volgende vragen individueel:

- Wat heb je geleerd deze les? Noem drie dingen.
- Wat neem je mee naar de volgende les? Noem twee dingen.
- Wat moeten klasgenoten weten over deze les? Antwoord in één hele zin.

Fragment J - Familie Van Vliesvleugel

Het eerste wat de kleine Erik deed in het land Wollewei was – huilen. Ja, dat is nu wel een beetje vervelend om te vertellen; maar deden wij soms anders toen wij voor het eerst gezet werden in het schilderij waarin we nu al zo lang leven? Het schijnt erbij te horen, en men moet erin berusten. Doch de kleine Erik vond één troost die wij destijds niet bezaten: hij had het zelf gewild. En dat is een groot verschil. [Erik ontmoet een wesp die hem erop wijst dat Erik zich op privégrond bevindt.]

‘Maar ik dacht dat hier de openbare weg was.’ ‘Nee,’ zei de wesp, zijn ogen weer in de vorige stand brengend, ‘dit is eigen grond. Maar ik neem het u niet kwalijk. U bent hier zeker vreemd?’ ‘Ja, ik kom van verre,’ zei Erik. Hij herinnerde zich een versje uit het leesboek: Ik kom van verre uit het land van de zon, en daarom zei hij nog eens: ‘Ik kom van zeer, zeer verre.’ ‘Nu, dan kon u het ook niet weten,’ meende de wesp, ‘dit hele blad is van mij, van vader op zoon overgegaan. Het is om zo te zeggen een familiestuk.’ ‘Familiegrond,’ opperde Erik. ‘Zeer, zéér juist opgemerkt,’ zei de wesp, ‘familiegrond is het. U slaat de spijker wel op de kop. Wij zijn van zeer oude familie. Mag ik mij voorstellen: Van Vliesvleugel.’ Hij trad enige schreden terug om te zien welke indruk deze naam op Erik maakte. ‘De oude tak,’ voegde hij er na een tijdje aan toe. Erik begreep dat er van hem iets verwacht werd. Hij mompelde wat en staarde naar zijn blote voeten. (...) ‘Ik ben blij met u kennismemaakt te hebben. En als u met ons de lunch zou willen gebruiken...’ ‘Graag,’ zei Erik blij (hij begon werkelijk een beetje honger te krijgen), ‘ik vind het heel vriendelijk van u.’ ‘Klimt u dan maar op mijn rug,’ zei meneer Van Vliesvleugel, ‘ik zie dat u geen vleugels hebt, en om te lopen is het een heel eind. Ik woon namelijk een stukje uit de buurt.’ (...) ‘Zit u goed?’ vroeg de wesp. ‘Oh, het gaat enig!’ riep Erik, ‘en zo fijn hard! Kunt u nog harder?’ ‘Liever niet,’ zei de wesp, ‘men komt zo bezweet aan tafel. Bovendien heb ik een kleine hartkwaal.’ ‘Och jeetje,’ zei Erik. ‘Nu, het is niet erg, en het blijft ook onder ons. Mijn eigen vrouw weet er niet eens van. U zult dadelijk met haar kennismaken. Zij is ook een Van Vliesvleugel.’ Erik bemerkte dat het ene oog zich bij deze woorden had omgedraaid en hem strak aanstaarde. ‘Zo, zo,’ mompelde Erik eerbiedig, ‘de oude tak?’ ‘De oude tak,’ bevestigde de wesp, zijn oog weer terugdraaiend, ‘ofschoon het een verarmde tak was. Doch wat is geld vergeleken met bloed?’ ‘Niets,’ zei Erik. ‘Zeer juist,’ knikte de wesp, ‘zeer juist opgemerkt. Het is niets. Hoewel het natuurlijk zijn bezwaren heeft wanneer men het helemaal niet heeft. Ik heb zeven dochters.’ ‘Tjonge,’ mompelde Erik. ‘Zeven huwbare dochters,’ hernam de wesp, ‘maar ik moet zeggen: zij krijgen een naam mee.’ Tot zijn schrik bemerkte Erik dat het oog hem al een tijdje aankeek. ‘Hebt u geld?’ ‘Jawel,’ antwoordde Erik (hij dacht aan de drie rijksdaalders in zijn spaarpot), ‘en nogal tamelijk veel ook.’ De wesp staarde hem een tijdje aan en draaide toen zijn oog terug.

[Erik en meneer Van Vliesvleugel komen aan in het huis van de Van Vliesvleugels.]

Enigszins bevreesd liep de kleine Erik achter de brede rug van zijn gastheer aan; zij gingen een lange gang door waar het zo heerlijk zoet rook dat de geur Erik bedwelmde en hij tegen de roze wand aan moest leunen. ‘Wordt u niet goed?’ vroeg de wesp verschrikt. ‘Het gaat al weer over,’ zei Erik. En werkelijk stond hij al weer op zijn benen. ‘U hebt waarschijnlijk ook een kleine hartkwaal,’ meende de wesp, bijna verheugd, ‘het is een teken van adel. Wilt u misschien in dit kamertje even wachten?’

(...)

‘Wilt u mij misschien volgen, meneer Pinksterblom?’ vroeg de wesp, door een ander deurtje binnenkomend, ‘mijn vrouw stelt er prijs op met u kennis te maken.’ Mevrouw Van Vliesvleugel rees omhoog van haar stoel toen zij naderden. Zij neeg toen Erik aan haar werd voorgesteld. ‘Wij zijn altijd blij een heer te ontvangen,’ sprak zij, op een toon alsof zij hiermee een terechtwijzing bedoelde. Erik maakte een buiging en daarna gingen zij allen zitten. ‘Een heer is een heer,’ verklaarde mevrouw Van Vliesvleugel, ‘men is het of men is het niet.’ ‘Zeer juist,’ mompelde haar man eerbiedig. Erik begon het benauwd te krijgen. Hij had niet gedacht, als hij thuis in de tuin de wespen over de mesthoop zag vliegen, dat zij zo deftig waren. ‘Is men het,’ vervolgde mevrouw, ‘dan is men het ook, maar is men het niet, welnu, dan is men het ook

niet.' 'En wordt men het ook niet,' voegde haar man eraan toe. 'En wordt men het ook niet,' herhaalde mevrouw, 'wat men ook doet en wat men ook probeert. Terwijl, als men het is, men ook gerust kan zijn, want men is het.' 'En blijft het ook,' meende haar man. 'En blijft het ook,' bevestigde mevrouw, 'wat men ook doet en wat er ook gebeurt. Dit is onze overtuiging. Ik hoop dat u de zaak eveneens zo ziet?' 'Jawel,' zei Erik, na een tijdje.

[Erik en meneer en mevrouw Van Vliesvleugel zijn in gesprek over verschillende insecten.]

'Er zijn toch heel aardige beesten onder,' meende Erik, een vlinder naogend, 'leuke kleuren...' 'Die verraden hen juist,' onderbrak mevrouw, 'echte oude adel takelt zich niet zo toe. Zij weet dat het daar niet in zit, maar in het bloed. Heeft men het bloed eenmaal dan is de rest bijzaak.' 'Maar heeft men het niet,' voegde haar man er waarschuwend aan toe, 'dan heeft men het ook niet.'

(...)

'Tot welke dierenfamilie behoort u eigenlijk?' Erik zat een ogenblik verstijfd op zijn stoel. 'Ik hoor gewoon bij de mensen,' zei hij eindelijk. 'Mensen,' mompelde mevrouw Van Vliesvleugel nadenkend, 'kijk. Nooit van gehoord.' 'Er is hier toch een herder op het schilderij,' mompelde Erik. 'Wat zegt u?' 'Nee, niets,' zei Erik, zich herstellend, 'ik dacht opeens iets.' 'Dat kan men zo hebben,' meende de gastheer wederom. 'Mensen dus,' hernam de gastvrouw, 'goed. Dat weet ik. En nu dit: zijn zij van adel?' 'Niet allemaal,' antwoordde Erik, die zich gedrongen voelde zijn diersoort zo gunstig mogelijk voor te stellen, 'maar toch wel een heleboel. Baronnen, graven, en jonkheren, je kunt het zo gek niet bedenken of wij hebben ze. En dan is er nog de zielenadel; die vindt men ook onder de gewone mensen.' 'Van adel dus,' besloot mevrouw Van Vliesvleugel, de kern uit zijn betoog halend, '(...)

Fragment K - Het slakkenhotel

[Erik bevindt zich in een slakkenhotel met verschillende insecten.]

'Mijne heren,' sprak hij [de slak] zenuwachtig, 'mag ik u even storen? Ik vrees dat er iets gebeurd is. Kamer 14 geeft maar geen antwoord.' Allen kwamen naderbij. 'Het is de kamer van meneer Rups,' vervolgde de slak, zenuwachtig zijn ogen over elkaar wringend, 'ik breng hem altijd zijn kropje bladgroen op bed, zoals u weet, maar dit keer kreeg ik geen antwoord. Ik dacht: meneer slaapt nog, ik zal over een uurtje maar eens terugkomen. Goed, ik kom terug; ik klop, ik roep – weer geen antwoord. Ik vrees dat meneer... hij was de laatste tijd zo stil en neerslachtig...' Allen haastten zich naar de kamer.

(...)

'Ik herinner mij,' sprak een spin, toen zij weer allen bij een bocht stonden te wachten, 'dat onze goede vriend de laatste tijd zeer eenzellig werd. Het was of er een stil verdriet aan hem knaagde. Hele dagen kon hij zo stilletjesweg voor zich uit staren, en vroeg je dan: wat scheelt eraan, kerel? Kan ik je helpen? dan schudde hij enkel het hoofd op en neer.'

(...)

'Mijne heren,' sprak de slak, toen zij eindelijk voor het deurtje stonden, 'wat er ook gebeurt, ik verzoek u de grootste discretie in acht te nemen en de autoriteiten er zoveel mogelijk buiten te laten. De naam van het hotel staat op het spel.'

(...)

[De slak, eigenaar van het hotel, ziet door het sleutelgat wat er met de rups is gebeurd.]

'Mijne heren,' sprak hij met trillende stem, 'er is een misdaad in het spel. Meneer Rups zit helemaal vastgebonden in een hoek van de kamer.' Men was stil van ontzetting; maar Erik ging een licht op. 'Dat is een pop,' zei hij. 'Een wát?' vroeg de slak. 'Een pop of cocon,' zei Erik, 'als de rups een vlinder wil worden, spint zij zich in en wordt een pop. En na een tijdje komt zij eruit en is een vlinder.'

(...)

'Ja goed, maar waarom moet die gekheid nu juist in mijn hotel gebeuren!' riep de slak, 'kan meneer daar niet een andere plaats voor uitkiezen?' 'Nee, opeens moet het gebeuren,' zei Erik, 'en dan is het ook niet meer tegen te houden. De rups wordt slaperig; zij eet niet meer, zwaait op en neer met de kop...' 'Precies wat ik zei,' onderbrak de spin, 'ik had het allang in de gaten.' 'Zwaait op en neer met haar kop,' hernam Erik, die dit gedeelte van Solms met kleine lettertjes en al uit het hoofd kende, 'en trekt zich terug in een donker, liefst windstil hoekje. Grotere soorten graven zich zelfs de grond in. Het weefsel van de cocon is in enkele uren gereed. Dan begint de zogenaamde verpopping, welke varieert van twee tot zes weken, al naargelang...' 'Pardon?' onderbrak de slak, 'wat zei u? Twee tot zes weken? En blijft al die tijd mijn beste kamer bezet?' 'Het is aan te raden de pop op generlei wijze te storen,' besloot Erik, de slotzin van Solms aanhalend, 'dus u moet er afblijven.' 'Ik heb met Solms niets te maken,' sprak de slak, 'ik moet mijn geld hebben.' 'U kunt de helft van de pensioenprijs rekenen,' stelde de bij voor, 'want meneer eet niets en heeft ook geen bediening nodig.' 'Zo eenvoudig is de zaak toch niet,' meende Erik, 'want wie moet er eigenlijk betalen? De rups heeft wel logies genoten, maar die is er dan niet meer. En de vlinder, die is er dan wel, maar die heeft geen logies genoten.' 'Mijn kop loopt om,' sprak de slak, 'daar is geen wijs meer uit te worden.'

(...)

Erik zei niets. Hij was een beetje verbaasd dat er bij dit wonderlijke voorval over niets anders dan over geld gesproken werd.

Fragment L - De worm

Zo doolde Erik vele uren onder de grond voort; en reeds bemerkte hij aan de kiertjes boven zijn hoofd dat de zon op het punt stond onder te gaan, toen hij een gelukkige ontmoeting had. Het was een worm die zijn pad kruiste, een lange, malse regenworm.

(...)

'Hé, wat moet dat?' riep een verschrikte stem, diep uit de zwarte aarde. 'Neem mij niet kwalijk,' riep Erik, voor het gat hurkend, 'maar ik wilde u iets vragen.' Er volgde een pauze waarin hij duidelijk hoorde hoe de worm een eindje opschoof en toen stil bleef liggen. 'Nu, vraagt u het dan!' klonk de stem wantrouwend. 'Ja, maar spreek ik niet tegen het verkeerde einde?' vroeg Erik, 'heb ik het nu tegen uw broek of tegen uw hoofd?'

(...)

'Ik wil graag de weg weten naar boven. Kunt u mij dat misschien uitleggen?' 'Spartelen.' 'Wat zegt u?' vroeg Erik, die meende verkeerd te verstaan. 'Spartelen,' herhaalde de stem rustig. 'U wacht tot het geregend heeft, en dan begint u maar te spartelen. Dan komt u er vanzelf.'

(...)

'Een mens,' herhaalde de worm peinzend, 'nooit van gehoord. Wat is dat voor een insect?' 'Dat is helemaal geen insect,' sprak Erik, 'een mens is een redelijk wezen, naar Gods beeld geschapen, met verstand en vrije wil.' 'Tut, tut, wat een mondvol,' mompelde de worm, en Erik hoorde hoe hij zich geërgerd een keer omdraaide, 'de een blaast nog hoger van de toren dan de ander, en het slot is dat ze allemaal voor de wormen zijn. Nu, hoe ziet zo'n mens eruit?'

[Erik legt de worm uit hoe een mens eruitziet.]

'Allemachtig,' mompelde de worm, 'hoofd, hals, romp, armen en benen, het is om er draaierig van te worden zo ingewikkeld als u in elkaar zit. En kunt u met dat alles niet eens naar boven spartelen?' 'Ik kan het werkelijk niet,' zei Erik, 'al zou ik nog zo mijn best doen.' 'Dan vraag ik me toch af waar dat allemaal voor dient,' hernam de worm, 'gooi die rommel toch weg, meneer, en word een worm! (...) Maar in elk geval: die neiging van u om naar boven te spartelen, om hogerop te willen, is een edele trek die ik waardeer. Tenslotte kan men niet meer doen dan goed willen, en de rest is uitverkiezing. Zo, we zijn er. Waar bent u ergens?' vroeg hij, 'achter, voor, of opzij?' 'Hier, vlak naast u,' hielp Erik, 'een tikje naar rechts! Nee, nog een beetje. Nu bent u er.'

(...)

'Nu, hebt u iets te vragen?' 'Ja,' zei Erik, 'maar u moet er niet boos om worden; het is misschien een rare vraag.' 'Kom, kom, kom,' sprak de worm, die zich nu werkelijk in de vreemdste bochten begon te kronkelen van ingenomenheid, 'weest u toch niet beschaamd. Wij kunnen niet allemaal een worm zijn. Nu, wat is het?' 'Ik zou graag willen weten hoe u zich zo...' Erik zocht naar het juiste woord om de worm niet te kwetsen, 'zo opgeruimd kunt voelen, terwijl u toch eigenlijk – blind bent.' 'Ik kan mij uw verlegenheid van zo-even wel begrijpen,' sprak de worm, een hevige kronkel makend, 'de vraag is dom. Maar dat hindert niets, want van zijn domheden leert men. De zaak is dat u de rollen omdraait, mijn waarde. Het is juist een groot voorrecht om blind te zijn, een teken van uitverkiezing. Hoeveel dieren zijn er blind? Ik kan ze op mijn ringen natellen, zo weinig zijn het er. Wij, wormen, hebben geen ogen nodig. U wel. Dat is een teken van zwakte. U hebt ook een hoofd nodig, en armen en benen. U bent ingewikkeld van hulpeloosheid. Wij hebben aan dit alles geen behoefte. Wat moet ik met armen en benen uitvoeren,

wat zou ik met ogen doen? Zou ik iets zien wat ik al niet lang wist?' En zo praatte het dier voort, terwijl het zich van louter vergenoegdheid in steeds ingewikkelder bochten wrong. 'Past u toch op,' had Erik al eens onderbroken, 'u raakt nog in de knoop!' Doch de worm sloeg geen acht op deze waarschuwing en werkelijk, op het hoogtepunt van zijn redenering, daar zat hij vast. 'Daar heb je het nu!' riep Erik, 'een dubbele knoop nog wel! Komt u daar maar weer eens uit!' De worm wrong en kronkelde zich aan alle kanten, met als enig gevolg dat de kluwen nog ingewikkelder werd. 'Maar help dan toch!' riep hij hijgend, 'sta er niet zo suf bij te kijken!' 'Nee, ik blijf eraf,' sprak Erik, met een huivering de glibberige massa gadeslaande, 'doet u het zelf maar!' 'Maar ik kan niets zien!' riep de worm, 'ik zie geen steek! U hebt tenminste ogen in uw hoofd. U weet waar de knopen zitten!' 'Ja, maar probeert u het eerst zelf maar!' (...) De worm intussen deed zijn uiterste best om orde in de chaos te scheppen: hij wrong en trok alle knopen nog eens muurvast aan, knoopte er nog een paar nieuwe bij, en ten slotte kon hij geen lid van zijn lichaam meer verroeren. Hierna begon hij te wenen. 'Help mij toch,' snikte hij, 'ik zit aan alle kanten in de war, en ik weet helemaal niet waar ik beginnen moet.'

[Erik probeert de worm te helpen los te komen.]

Doch hoe hij ook zijn best deed, hij slaagde er niet in om er een behoorlijke regenworm van te maken. Het domme, blinde dier begreep hem niet, en telkens als er één lus was vrijgemaakt, glipte hij in een nieuwe.